

INKLYUZIV TA'LIMDA SELF-PACED LEARNING (SPL) METODINI QO'LLAB O'QITISHNING ISTIQBOLLARI

Ubaydullayeva Gulnora Oltinbek qizi, Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti "Amaliy matematika va kompyuter tahlili" kafedrasi tayanch doktoranti

PROSPECTS OF APPLYING THE SELF-PACED LEARNING (SPL) METHOD IN INCLUSIVE EDUCATION

Ubaydullaeva Gulnora Oltinbek qizi, PhD student at the Department of Applied Mathematics and Computer Analysis of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИМЕНЕНИЯ МЕТОДА САМООРГАНИЗОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ (SPL) В ИНКЛЮЗИВНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Убайдуллаева Гульнора Олтинбек кызы, докторант кафедры прикладной математики и компьютерного анализа Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улужбека

<https://orcid.org/0009-0005-5865-1062>

e-mail:

ubaydullayeva_g@nuu.uz

Annotatsiya: Zamonaviy ta'lim tizimida inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratishni maqsad qiladi. Ushbu jarayonda Self-Paced Learning (SPL) – ya'ni har bir o'quvchiga o'z tezligida bilim olish imkonini beruvchi metod samarali yondashuvlardan biri hisoblanadi. Tadqiqotda adabiyot tahlili, eksperimental yondashuv va amaliy tajribalar o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, SPL o'quvchilarning mustaqilligi, o'ziga bo'lgan ishonchi va akademik natijalarini oshirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, mustaqil o'qish, Self-Paced Learning (SPL), raqamli texnologiyalar, ta'lim samaradorligi, masofaviy ta'lim, ta'lim platformalari.

Abstract: The modern education system aims to create equal opportunities for all students through inclusive education. In this process, Self-Paced Learning (SPL) – a method that allows each student to learn at their own pace – is considered one of the effective approaches. The study examined literature analysis, experimental approaches, and practical experiences. The results showed that SPL helps improve students' independence, self-confidence, and academic performance.

Keywords: inclusive education, independent learning, Self-Paced Learning (SPL), digital technologies, learning efficiency, distance education, educational platforms.

Аннотация: Современная система образования стремится создать равные возможности для всех учащихся через инклюзивное обучение. В этом процессе метод Self-Paced Learning (SPL), позволяющий каждому учащемуся обучаться в своем темпе, считается одним из эффективных подходов. В исследовании были изучены анализ литературы, экспериментальный подход и практический опыт. Результаты показали, что SPL способствует развитию самостоятельности, уверенности в себе и повышению академической успеваемости учащихся.

Ключевые слова: инклюзивное образование, самостоятельное обучение, *Self-Paced Learning* (SPL), цифровые технологии, эффективность обучения, дистанционное обучение, образовательные платформы.

KIRISH. Zamonaviy ta'lim tizimining asosiy maqsadlaridan biri har bir o'quvchiga sifatli ta'lim olish imkoniyatini yaratishdir. Shu nuqtayi nazardan, inklyuziv ta'lim barcha bolalarga, jumladan, jismoniy, aqliy yoki ijtimoiy jihatdan turli xususiyatlarga ega bo'lgan o'quvchilarga ham bir xil ta'lim olish imkonini taqdim etadi. Inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillari har bir bolaning shaxsiy xususiyatlari va ehtiyojlarini inobatga olish, ularni umumiy ta'lim jarayoniga integratsiya qilish va inklyuziv muhitni shakllantirishdan iborat.

Inklyuziv ta'lim nafaqat jismoniy imkoniyati cheklangan yoki maxsus ehtiyojga ega bo'lgan o'quvchilarni qamrab oladi, balki turli darajadagi ta'lim olish sur'atiga ega bo'lgan barcha bolalarga moslashuvchan ta'lim berish tamoyilini ilgari suradi. Bugungi kunda an'anaviy o'qitish usullari barcha o'quvchilarning ehtiyojlariga mos kelavermaydi. Shuning uchun ham moslashuvchan va shaxsiylashtirilgan ta'lim usullarini joriy etish inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirish uchun muhim hisoblanadi.

Self-Paced Learning (SPL) — ya'ni o'quvchining o'z tezligida bilim olishiga asoslangan ta'lim usuli — so'nggi yillarda inklyuziv ta'lim tizimida muhim o'rin egallamoqda. Ushbu metod o'quvchilarga o'quv jarayonini o'z ehtiyojlari, qiziqishlari va imkoniyatlariga mos ravishda olib borish imkonini beradi. An'anaviy ta'lim tizimida barcha o'quvchilar bir xil sur'atda o'rganishga majbur bo'ladilar, bu esa ba'zi bolalar uchun juda tez, boshqalari uchun esa juda sekin kechishi mumkin. SPL metodida esa har bir o'quvchi o'z shaxsiy qobiliyatlari va ehtiyojlariga mos ravishda ta'lim olish imkoniga ega bo'ladi. SPL metodining dolzarbligi quyidagi omillar bilan bog'liq:

– O'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashish – har bir bolaning o'zlashtirish tezligi va usuli har xil bo'lgani sababli, SPL har bir o'quvchining o'zi uchun qulay bo'lgan tezlikda o'rganishga imkon beradi.

– O'quv jarayonida mustaqillikni oshirish – o'quvchilar o'z o'quv jarayonlarini boshqarish imkoniyatiga ega bo'lib, mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

– Stress darajasini kamaytirish – tez yoki sekin o'zlashtiruvchi o'quvchilar umumiy guruh bosimidan xalos bo'lib, o'zlariga qulay bo'lgan sharoitda ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

– Raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish – SPL metodini joriy etish jarayonida onlayn platformalar, interaktiv materiallar va multimedia resurslar muhim ahamiyat kasb etadi.

Inklyuziv ta'limda SPL metodining qo'llanilishi ko'plab afzalliklarga ega. Bu metod har bir o'quvchining o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olib, ularning imkoniyatlarini maksimal darajada ochib berishga yordam beradi. SPL metodining inklyuziv ta'limdagi roli quyidagicha baholanadi:

– Turli ehtiyojlarga ega o'quvchilar uchun qulay ta'lim muhitini yaratish – SPL usuli har bir o'quvchining o'ziga qulay bo'lgan ritmda o'rganishini ta'minlab, ta'lim jarayonini stressiz olib borish imkoniyatini beradi.

– Maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashuvchan yondashuv – aqliy yoki jismoniy cheklovlarga ega o'quvchilar o'zlariga mos keladigan o'quv sur'atini tanlash orqali ta'lim olishi mumkin.

– O'z-o'zini o'qitish va refleksiya qilish imkoniyati – SPL orqali o'quvchilar o'zlarining bilim olish jarayonlarini tahlil qilish va to'g'ri strategiyalarni ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

– Raqamli texnologiyalar yordamida ta'lim jarayonini yaxshilash – SPL metodini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'quv materiallari interaktiv platformalar orqali yetkazib beriladi.

Inklyuziv ta'limda SPL metodining joriy etilishi o'qituvchilar uchun ham yangi yondashuvlarni talab qiladi. An'anaviy o'qituvchi rolidan farqli ravishda, SPL metodida o'qituvchilar ko'proq fasilitator (yo'lboshchi) rolini bajarib, o'quvchilarga mustaqil ta'lim olishda yordam beradilar. Tadqiqot natijalari SPL metodining inklyuziv ta'limda qo'llanilishi va samaradorligini oshirish yo'llarini tahlil qilishga qaratiladi.

METODOLOGIYA. Inklyuziv ta'limda Self-Paced Learning (SPL) metodining samaradorligini tahlil qilish va uning ta'lim jarayoniga ta'sirini baholash uchun chuqur adabiyotlar tahlili amalga oshirildi, hamda SPL metodining ta'lim sohasidagi nazariy asoslari, inklyuziv ta'limdagi roli va uning amaliy qo'llanilishiga oid ilmiy tadqiqotlar va adabiyotlar o'rganiladi.

Self-Paced Learning (SPL) – bu o'quvchiga o'ziga mos keladigan ritmda bilim olish imkoniyatini beruvchi metod bo'lib, u mustaqil ta'lim tamoyillariga asoslanadi. Ushbu metodning asosiy g'oyasi – har bir o'quvchining individual ehtiyojlarini hisobga olib, unga o'z tezligida o'qish imkonini taqdim etishdir[1].

SPLning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

Moslashuvchan ta'lim – o'quvchilar o'zlariga qulay vaqt va sur'atda o'rganishlari mumkin.

Shaxsiylashtirilgan yondashuv – har bir o'quvchining qobiliyatlari va o'zlashtirish tezligi inobatga olinadi.

O'qituvchining fasilitator sifatida ishtirok etishi – SPL metodida o'qituvchi ma'lumotni beruvchi emas, balki yo'l boshchi rolini bajaradi[2].

Raqamli texnologiyalarning muhim roli – SPL metodi ko'pincha onlayn platformalar va o'quv materiallarini erkin foydalanish imkoniyati bilan bog'liq [3].

Inklyuziv ta'lim har bir o'quvchining ehtiyojlarini inobatga oladigan ta'lim modelidir. Inklyuziv ta'lim tizimida har bir bola o'zining qobiliyatlari va ehtiyojlariga qarab mos ta'lim olishi kerak.

SPL metodining inklyuziv ta'limdagi afzalliklari:

Maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashuvchanlik – SPL usuli jismoniy yoki aqliy imkoniyati cheklangan o'quvchilarga o'zlariga qulay sharoitda ta'lim olish imkonini beradi[4].

Turli darajadagi o'quvchilar uchun mos model – kuchli va sust o'zlashtiruvchi o'quvchilar SPL orqali o'z tezligida o'qishi mumkin [5].

Ijtimoiy bosimning kamayishi – maxsus ehtiyojli bolalar an'anaviy sinf muhitida o'zlarini noqulay his qilishlari mumkin, SPL esa ularga mustaqil ta'lim olish imkoniyatini beradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR. Ilmiy tadqiqotlar SPL metodining samaradorligini

tasdiqlaydi. Masalan, Garrison va Vaughan tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda SPL metodidan foydalangan talabalarning akademik natijalari an'anaviy ta'lim olgan talabalarga nisbatan yaxshiroq ekanligi aniqlangan[6]. Ushbu tadqiqotda SPL metodining quyidagi afzalliklari qayd etilgan:

– Mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyati: SPL o'quvchilarning mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

– Akademik stressning kamayishi: O'quvchilar o'zlariga mos tezlikda o'rganishlari tufayli stress darajasi pasayadi.

– Materialni chuqurroq o'zlashtirish: O'quvchilar qiyin mavzularga ko'proq vaqt ajratish orqali materialni yaxshiroq tushunadilar.

Biroq, SPL metodining samaradorligi o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish qobiliyatiga bog'liq. Deci va Ryan tomonidan ilgari surilgan o'zini o'zi belgilash nazariyasiga ko'ra, SPL metodi o'quvchilarning ichki motivatsiyasini oshiradi, chunki ular o'z ta'lim jarayonlarini nazorat qilishadi [7].

Dunyo bo'ylab SPL metodi turli ta'lim muassasalari va onlayn platformalarda keng qo'llanilmoqda. Masalan:

– Onlayn ta'lim platformalari: Coursera, Udemy, Khan Academy kabi platformalar SPL metodini qo'llab-quvvatlaydi, bu esa o'quvchilarga istalgan vaqtda va joyda ta'lim olish imkonini beradi.

– An'anaviy ta'lim muassasalari: Ko'plab universitetlar va maktablar SPL metodini o'z dasturlariga kiritib, o'quvchilarga mustaqil o'rganish imkoniyatlarini taqdim etmoqda.

Jahon miqyosida SPL metodini muvaffaqiyatli joriy etish uchun quyidagi omillar muhim ahamiyatga ega:

– Raqamli texnologiyalarning rivojlanganligi: yuqori tezlikdagi internet va zamonaviy qurilmalar mavjudligi SPL metodini qo'llashni osonlashtiradi.

– O'qituvchilarning malakasi: O'qituvchilar SPL metodini qo'llash uchun zarur bo'lgan pedagogik va texnologik ko'nikmalarga ega bo'lishlari kerak.

– O'quvchilarning o'zini o'zi boshqarish qobiliyati: SPL metodi o'quvchilardan yuqori darajada o'zini o'zi boshqarish va motivatsiya talab qiladi.

O'zbekiston ta'lim tizimi so'nggi yillarda islohotlar jarayonida bo'lib, zamonaviy ta'lim metodlarini joriy etishga intilmoqda. Biroq, SPL metodining keng ko'lamda qo'llanilishi hali to'liq amalga oshirilmagan. Buning asosiy sabablari quyidagilardan iborat:

- An'anaviy ta'lim usullariga tayanish: Ko'plab maktablar va universitetlar hali ham an'anaviy ta'lim usullaridan foydalanmoqda.

- Raqamli infratuzilmaning cheklanganligi: SPL metodini samarali joriy etish uchun zarur bo'lgan raqamli texnologiyalar va internetga kirish imkoniyatlari cheklangan.

O'zbekistonda SPL metodini keng joriy etishda bir qator qiyinchiliklar mavjud:

- O'qituvchilarning malakasi: SPL metodini samarali qo'llash uchun o'qituvchilarning yangi pedagogik va texnologik ko'nikmalarga ega bo'lishi zarur.

- O'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish qobiliyati: SPL metodi o'quvchilardan yuqori darajada o'zini o'zi boshqarish va motivatsiya talab qiladi, bu esa har doim ham mavjud emas.

- Texnologik infratuzilma: Internetga kirish imkoniyatlari va raqamli qurilmalar yetishmasligi SPL metodini joriy etishda to'siq bo'lishi mumkin.

XULOSA. Self-Paced Learning (SPL) metodining asosiy maqsadi o'quvchilarga o'z tezliklarida ta'lim olish imkoniyatini yaratishdir. Bu metod orqali o'quvchilar mustaqil ta'lim olish, materiallarni chuqurroq o'zlashtirish va o'z-o'zini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Ushbu metodning afzalliklari quyidagilardan iborat:

- Shaxsiylashtirilgan ta'lim – har bir o'quvchi o'zining individual ehtiyojlari va qobiliyatlariga qarab o'qish jarayonini boshqaradi.

- Moslashuvchan ta'lim – o'quvchilar o'z vaqtlarini mustaqil rejalashtirishi va o'zlariga qulay usulda bilim olishi mumkin.

- Mas'uliyat va mustaqillik – o'quvchilar o'z ta'lim jarayonlariga mas'uliyat bilan yondashib, mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Bugungi global ta'lim tizimida SPL metodidan foydalanish tendensiyalari kuchayib bormoqda. Bu ayniqsa raqamli texnologiyalarning rivojlanishi va onlayn ta'lim platformalarining keng tarqalishi bilan bog'liq.

Dunyo bo'ylab SPL metodi keng tarqalgan bo'lib, u quyidagi ta'lim shakllarida qo'llanilmoqda:

- Massiv ochiq onlayn kurslar (MOOC)
- Coursera, Udemy, Khan Academy kabi platformalar SPL metodiga asoslangan kurslarni taqdim etadi.

- An'anaviy ta'limda qo'llanilishi – G'arb davlatlarida universitetlar va maktablar SPL metodini aralash ta'lim modeli orqali joriy etmoqda.

- Korporativ ta'limda qo'llanilishi – Ko'plab yirik kompaniyalar xodimlarini o'qitishda SPL metodidan foydalanib, ularga mustaqil ravishda yangi bilim va ko'nikmalarni o'rganish imkonini bermoqda.

O'zbekistonda SPL metodini keng joriy etish hali boshlang'ich bosqichda turibdi. Asosiy muammolar quyidagilardan iborat:

- An'anaviy ta'lim modeliga tayanish – O'qitish jarayoni asosan sinfda o'qituvchi boshchiligidagi amalga oshiriladi, bu esa o'quvchilarning mustaqil ta'lim olishiga kam imkoniyat qoldiradi.

- Texnologik infratuzilmaning yetishmovchiligi – Internet tarmog'ining sifati va raqamli qurilmalar taqsimoti

- O'qituvchilarning yangi metodlarga tayyor emasligi – O'qituvchilar SPL metodining afzalliklarini to'liq tushunmagan yoki uni samarali qo'llash ko'nikmalariga ega emaslar.

Shunga qaramay, O'zbekiston hukumati va ta'lim muassasalari SPL metodini joriy etish bo'yicha bir qator tashabbuslarni ilgari surmoqda. Jumladan:

- Masofaviy ta'lim platformalarining rivojlanishi – O'zbekistonda "Ziyonet", "Bilimlar akademiyasi" kabi platformalar joriy etilgan.

- Xalqaro hamkorlik – ta'lim tizimini raqamlashtirish bo'yicha Jahon Banki, UNESCO kabi xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik yo'lga qo'yilmoqda.

- Ta'lim islohotlari – oliy ta'lim tizimida kredit-modul tizimining joriy etilishi SPL metodini qo'llash uchun imkoniyat yaratmoqda.

SPL metodini rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar:

- Texnologik infratuzilmani yaxshilash. SPL metodining samarali joriy etilishi uchun internet sifati yaxshilanishi va barcha o'quvchilar uchun raqamli qurilmalar yetkazib berilishi kerak.

– O‘qituvchilarni tayyorlash. SPL metodini samarali joriy etish uchun o‘qituvchilarga yangi pedagogik yondashuvlarni o‘rgatish va ularni raqamli texnologiyalar bilan tanishtirish lozim.

– O‘quv dasturlarini moslashtirish. Ta’lim dasturlariga SPL metodiga mos keluvchi materiallar va baholash tizimlari joriy etilishi zarur.

– O‘quvchilarning mustaqil o‘rganish qobiliyatlarini rivojlantirish. O‘quvchilarga mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun maxsus dasturlar ishlab chiqilishi kerak.

– Dunyo tajribasidan kelib chiqib, O‘zbekistonda SPL metodini joriy etish bo‘yicha xalqaro hamkorlikni kengaytirish lozim.

Self-Paced Learning metodining ta’lim jarayoniga joriy etilishi o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olish qobiliyatlarini rivojlantirishga, ta’lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Dunyo miqyosida bu metod samarali ishlayotgan bo‘lsa-da, O‘zbekistonda uni to‘liq joriy etish uchun texnologik infratuzilmani rivojlantirish, o‘qituvchilarning malakasini oshirish va o‘quvchilarning mustaqil o‘rganish qobiliyatlarini rivojlantirish zarur. SPL metodining joriy etilishi O‘zbekiston ta’lim tizimini modernizatsiya qilish va global ta’lim standartlariga moslashtirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Knowles, M.S. (1984). *Self-Directed Learning: A Guide for Learners and Teachers*. New York: Cambridge, The Adult Education Company.
2. Blaschke, L.M. (2012). Heutagogy and Lifelong Learning: A Review of Heutagogical Practice and Self-Determined Learning. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 13(1), 56-71.
3. Mayer, R. E. (2020). Evidence-based principles for how to design effective instructional videos. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 10(2), 229-240.
4. Choi, Y., & Anderson, W. J. (2016). Self-Directed Learning with Feedback. *Journal of College Science Teaching*, 46(1), 32-38.
5. Bergmann, J., & Sams, A. (2012). *Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day*. International Society for Technology in Education.
6. Garrison, D.R., & Vaughan, N.D. (2008). *Blended Learning in Higher Education: Framework, Principles, and Guidelines*. San-Fransisko: Jossey-Bass. 12-14.
7. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being. *American Psychologist*, 55(1), 68-78.

